

MÜFİDE FERİT TEK'İN *PERVANELER* ROMANINA DİVAN EDEBİYATINA VE İSLAM KÜLTÜRÜNE AİT KAVRAMLARIN SİMGESELLİĞİNDE BİR YAKLAŞIM

Nurullah ÇETİN*

Öz

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk dönemlerinde Türk aile ve eğitim kurumlarında önemli sorunlar vardır. Türk aile ve eğitim kurumları bozulmaya başlamış, kendisini yenileyememiştir. Yabancı eğitim kurumlarına eğilim artmıştır. Bu yüzden Türk çocukları yabancı eğitim kurumlarında kendi kültürlerinden ve millî kimliklerinden uzaklaşmaya başlamıştır. Amerika'nın Türkiye üzerinde bazı emperyalist emelleri vardır. Bu emellerine ulaşabilmek için eğitim kurumunu alet olarak kullanmıştır. Bu bağlamda ülkemizde açtığı misyoner okullarıyla Türk çocuklarını Türklüklerinden ve Müslümanlıklarından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Müfide Ferit Tek, "Pervaneler" adlı romanında Batılı misyoner okullarının Türk çocuklarını kendi kimliklerinden uzaklaştırması üzerinde durmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Misyoner Okulları, Türk Çocukları, Yabancılaşma, Kimliksizleştirme, İslam'dan Uzaklaştırma, Amerikan Emperyalizmi, Eğitim Kurumu, Aile Kurumu.*

*Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

e-posta: nctin@64@hotmail.com

Geliş/Received: Ocak/January 2018, Accepted/Kabul: Mart/March 2018

APPROACH TO MÜFİDE FERİT TEK'S "PERVANELER"¹ NOVEL, IN THE SYMBOLISM OF CONCEPTS OF DİVAN LITERATURE AND ISLAMIC CULTURE

Abstract

In the last years of the Ottoman Empire and in the first periods of the Republic of Turkey, there are important problems in the Turkish family and educational institutions. Turkish family and educational institutions have started to deteriorate and have not renewed itself. The trend towards foreign education institutions has increased. Therefore, Turkish children have begun to move away from their own culture and national identity in foreign education institutions. America has some imperialist ambitions over Turkey. America used the education institution as a tool to achieve these goals. In this context, America tried to remove Turkish children from Turkishness and Islamism with missionary schools he opened in our country. Müfide Ferit Tek, in her novel "Pervaneler", focused on the removal of Turkish children from their identity by Western missionary schools.

Keywords: *Missionary Schools, Turkish Children, Alienation, Identity Education, Removal from Islam, American Imperialism, Educational Institution, Family Institution*

Giriş

Millî Edebiyat akımının önemli yazarlarından biri olan Müfide Ferit (1892-1971), *Pervaneler* (1924)* adlı romanında Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk kuruluş döneminde Türk toplumsal, kültürel, eğitimsel ve siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan yabancılaşmayı ve bunun kurumsal yapısı olan misyoner okullarını irdeler.

Kızı Emel Esin, annesinin bu romanı ne zaman ve niçin yazdığı konusunda şu bilgileri verir:

"Zevcinin (Ferit Tek) Ankara Hükûmetinin mümessili olarak 1923-1924 yıllarında bulunduğu Paris'ten dönüşünde Müfide Hanım Pervaneler'i yazdı. İstiklal Harbi kazanılmıştı, fakat Türkiye'nin ufuklarındaki diğer büyük bir tehlike olan ecnebi kültür nüfuzu dinmiş değildi. Kendisi de ecnebi mekteplerde okuyan muharrir, Avrupa kültürüne karşı değildi. Fakat Türk çocuklarının millî benliğinin, âteşin parlaklığına tutulan pervaneler gibi

¹People who are passionate about others

*Yararlanılan kaynak: Müfide Ferit Tek, *Pervaneler*, Fener Yayınları, İstanbul 1998.

yanmaması için millî kültürün yabancı medeniyetler ile hem-ayâr vechesinin onlara tanıtılmasını, sevdirmesini, gönüllerine hitap edilmesini dilemekte idi.

Pervaneler'in ecnebi kültürünün benliği yakıcı tesirini ilham eden sahifelerinde Osmanlı Devleti'nin yıkılış yıllarındaki hezimetlerin yaralarının izleri henüz şifa bulmamıştır. Türk-İslam medeniyeti ile Avrupa kültürünü, o devirde, bugünden daha derin bir uçurum ayırmakta idi. Birine geçmek, öbürüne artık dönememek demektir. Millî varlığını teyid etmiş Türkiye Cumhuriyeti devrinde, milletlerarası mücadelelerde daha insani ölçülerin, hiç olmazsa bir gün var olabileceği tasavvurunun belirlediği bir dünyada yaşayan bizlere Müfide Hanımın 1923-24'teki hisleri mübalağa gelebilir. Fakat o zamanki Türklerin ızdırabının bir aks-i sedası, bizi hiçbir zaman lâkayd bırakamaz." (s. 14-15).

***Romanın Kısa Özeti:** Burhan Ahmet Bey Fransa'da tıp eğitimi almış, bir Fransız kızla evlenmiş ve İstanbul'da doktor olarak çalışmaktadır. Kız kardeşi Leman, Bizans Kolejinde okumaktadır. Leman'ın aynı okulda bir şeyh kızı olan Nesime ve Bahire adında 2 arkadaşı vardır. Nesime, Protestan olarak Amerika'ya gider. Leman da yine onun gibi bir Amerikalı gençle evlenip Amerika'ya kaçar. Burhan'ın eşi Müslümanlığı ve Türklüğü kabul etmediği gibi çocuklarını da kendine benzetir. Burhan için bu adeta yıkımdır.

***Romanda Ele Alınan Sorunlar:** Yazarın amacı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk yıllarında var olan bazı sorunları ele alıp irdelemek ve buradan hareketle bu sorunlara çare bulmaktır. Romanda ele alınan sorunların başlıcaları şunlardır:

1. Eğitim Sorunu: Ülkemizde kurulmasına izin verilen Misyoner okulları, tamamen Hristiyanlık öğretilerine göre kurulmuş olup Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşı olan öğrencilerinin hem kendi dinî inançlarını hem de millî kimliklerini yok etmeye ve bunların yerine Hristiyanlık inancını ve Amerika hayranlığını benimsetmeye dönük bir öğretim programı uygulanmıştır.

Dolayısıyla bu okullara verilen Türk öğrenciler, hem dinleri olan İslam'dan uzaklaşıp Hristiyan olmaya, hem de Türklüklerinden utanıp Amerika hayranlığına sürüklenmiştir. Türk olmayan Rum, Ermeni, Yahudi gibi öğrenciler de Hristiyanlığın Protestanlık mezhebinin benimsenmeye ve Amerika'nın ülkemizdeki ajanı, ya da değişik alanlarda temsilcisi olmaya sürüklenmiştir.

Bu ve buna benzer amaçları olan misyonerlik okullarının Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında çok büyük rolleri olmuştur. Bu okullar eğitim,

kültür ve din kurumu olmaktan daha çok; siyasi bir kurum olarak işlev görmüştür. Dolayısıyla bu romanda misyoner okulları, emperyalizme aracılık eden yönüyle eleştirilmiş ve Türklerin bu okullardan uzak tutulması istenmiştir.

2. Kültür Sorunu: Romanda misyoner okulları kanalıyla Türk çocuklarında Amerikan kültürüne ve yaşama biçimine hayranlık duygusu uyandırıldığı ve bunun da Türk milletinin millî kimliğinde çok büyük yaralar açtığı sergilenir. Türk-İslam kültür ve medeniyet yapısının nasıl itibarsızlaştırıldığı, değersizleştirildiği; hatta unutturulup yok edildiği anlatılırken; öte taraftan Amerikalıların eğlenceye, tüketime dönük yaşama biçimi de özendirilir.

Romanda misyoner okulu şu özellikleri ile veriliyor:

“Mektebi bitirecekmiş, şehadetname alacakmış. Meselenin esası eğlence!... Bu Amerikan mektebine girenler artık aileleri, muhitleri ve memleketleri için yabancı oluyorlar. Leman da böyle olacak. (...) O mektebe gidenlerin hepsi ahlakına ve mektepte geçirdiği müddete göre bir istihaleye uğruyor. Fakat çocukluktan itibaren orada büyüyenler, her halde Türklükten sıyrılıyorlar ve Amerikan hayranı oluyorlar. Bu muhakkak.” (s. 19-20).

*** Divan Edebiyatına ve İslam Kültürüne Ait Kavramların Simgeselliğinde Romana Yaklaşım:**

Yazar, romanını özellikle Türk Divan edebiyatında ve İslam kültüründe çok kullanılan bazı mazmunlar, kavramlar, tipler ve başka bazı simgesel kavramlar üzerine kurgulamıştır. Ancak yazar, sadece “pervane” kavramını açıkça zikretmiş, diğer kavramları da dolaylı olarak hissettirmiş ve hatırlatmıştır. Ben romanı romandaki kişi, olay ve durumların özelliklerinden hareketle geleneksel Türk edebiyat ve kültürünün bazı mazmun ve kavramlarıyla tasnif etmeye ve anlamaya çalıştım. Bu mazmunların ve kavramların romana kişiler ve durumlar üzerinden uyarlanması şöyle olmuştur:

A. KİŞİLER

1. Şem’: Divan edebiyatında çok kullanılan bir mazmundur. Şem’, mum demektir. Işığın, ateşine, görünüşüne, cazibesine kapılıp yaklaşanları kendine çekip yakar. Mumun ateşine, parıltısına yani görünen güzelliğine âşık olup ona sarılmak, onunla kucaklaşmak için yaklaşan pervane adlı böcekler yanar kül olur. Şem’ ateşli, cazibeli sevgiliyi, maşûğu; yani kendisine âşık olunan kişiyi temsil eder. Bu da sevgilidir. Sevgili, âşığa yüz vermez, uzak durur, naz yapar. Hatta âşığa bol bol eziyet eder. Çile çektirir ve onu çileyle olgunlaştırır.

Bu romanda Amerikan kültürü ve hayat tarzı, şem' istiaresiyle verilmiş.

Adanın ortasında tek başına kibirli, ışıklı ve hâkim duran Bizans Koleji, pervaneleri çeken fanus diye de nitelenir. Sadece çeken değil; "Çeken ve yakan." bir fanustur. Yani şem'dir.

Romanda kendine çekip yakan Amerika, Amerikan kültürü ve yaşama biçimi hakkında şu bilgiler verilir:

"Ve ikisinin gözleri önünde Türkiye'de Protestanlığı yaymak için namütenahi dolarlarla gönderilen misyonerlerin yarattıkları muazzam mektepler, muhteşem malikâneler geldi. Son zille beraber bahçeye fırlayan Rum, Ermeni, Bulgar, hele Yahudi talebelerin zengin kıyafetlerini düşündüler. Gürbüz vücutlu, al yanaklı hocaları hatırladılar. Daha sonra kalplerini dolduran Amerika!... Gözleri önünde Newyork'un muazzam hürriyet heykeli yükseldi. Medeniyetin, insanlığın ve eğlencenin vatanı büyük Amerika, onları tabii hayatın haricine çeken bir fanus gibi, kalplerinde tekrar parladı. Ve başlarını kaldırarak Türkiye mektebinde yetişen, Türkiye toprağında büyüyecek ve kök salacak olan küçük kızlarına istihfaf ve merhametle bakıp geçtiler." (s. 74).

2. Pervane: Işığın etrafında dönen küçük kelebek demektir. Âşığı temsil eder. Sevgili olan şem'in etrafında döne döne onun ateşinde yanar, kül olur gider. Yani fenâfi'l-maşûk olur. Pervanenin tek başına bir hükmü ve anlamı yoktur. Ancak sevgili ve sevgiliye duyduğu büyük aşkla var olur ve anlam kazanır. Âşık sevgilinin etrafında dönen bir pervanedir. Pervane, sevgiliden gelen her tür cefaya katlanır; hiçbir zaman şikâyet etmez.

Bu romanda Leman, Nesime ve Bahire gibi Türk kızları, Amerikan kültürü ve hayat tarzını temsil eden şem'e yani muma âşık olmuş, onun etrafında pervaneler gibi dönen kişilerdir.

Bunlar, "her parlayana kapılarak lâmba şişelerine yapışıp yanan kör pervanelere" (s. 92) benzetilir.

Romanda romanın ismi olan "pervane" kavramına şöyle yer verilir:

"Akılsız pervaneleri ölüme çeken meş'ale gibi Amerikan terbiyesi ve Amerikan aşkı da onları çekiyor, sevinçle ateşin alevine doğru götürüyordu. Hemen hayaller kurmaya başladılar. Newyork'un kırk katlı evlerinin sema katında ikisi bir oda tutacaklar. Leman dans edecek, gezecek; Nesime tiyatrolara, kütüphanelere gidecekti." (s. 73).

"Ada'nın ortasında Bizans Koleji tek başına mütekebbir, aydınlık ve hâkim duruyordu."

-Pervaneleri çeken fanus, dedi.

Sami de fakir İstanbul'un en güzel bir tepesini çalan ve altınlarının aydınlığı ile göz kamaştırıcı bir fener gibi parlayan mektebe baktı. O da tasdik etti.” (s.121).

“Hepimizi sizin teşbihinizle herhangi bir ateşin ışığı cezp ediyor. Düşüncesiz pervaneler gibi kimimiz aşkın ateşine, kimimiz terbiyesini aldığı memleketin serabına hepimiz meçhul hayatlara, hayalî saadetlere diyerek uça uça ateşe gidiyoruz. Kanatlarımız kavrulup uzun can çekişmeleri içinde çırpına çırpına yanuncaya kadar tehlikeyi göremiyoruz!... Pervanelere acıyınız!..” (s. 145).

“Burhan'ın dediği gibi Amerika'nın cazibesine tutulan zavallı pervaneler, artık uça uça, sevine sevine ateşe gidiyorlardı.” (s. 146).

Romanda kendilerine yer verilen pervaneler genellikle kızlardır. Zira Bizans Koleji ve diğer Batıcı odaklar, kızların lüks hayat, gezme, eğlenme, özgürce yaşama heveslerine hitap etmiştir. Romandaki başlıca pervaneler şunlardır:

* **Nesime**, meşhur Mevlevi Şeyhi Amir Çelebi'nin kızıdır. Doğduğu zaman annesini kaybeder ve koca tekkede hiç arkası gelmeyen misafirler arasında dervişler ve bacılar ordusu içinde, yalnız ve şefkat mahrumu olarak büyür. Ailesi onu iyi bir öğrenim görsün diye Bizans Koleji'ne yazdırır. Nesime burada serbest yaşama arzusuyla Amerika hayranı olur. Okulda Hristiyanların ve Amerikalıların hoşuna gidecek bazı konularda konferanslar verir. Bu yüzden kendisine “misyoner çırağı” lakabı takılmıştır. Zamanla onda Amerika'ya gitme saplantısı ortaya çıkar. Nihayet Hz. İsa Cemiyetinin üyelerinden Miss. Jones ona Amerika seyahatini sağlar. Okulun önemli ismi Cemile Hanım, Nesime'yi Amerika'ya gidebilmesi için Müdire'ye o da Hazret-i İsa Cemiyetinin, bazı Protestan cemiyetlerinin ve Amerikan okullarının kurucusu olan Mr. Cox'a tavsiye eder. Okulunu bitirdikten sonra Hristiyanlığa hizmet etmek kaydıyla Amerika'ya gitmesi uygun bulunur. Ancak bunu duyan ağabeyi Sami, onun Amerika'ya gitmesini engellemeye çalışır. Ancak Nesime bir yolunu bulup gemiyle kaçar. Amerika'ya, Protestanlığa hizmet için gider. Hristiyan olmuş, Amerika mumunun ateşine hayranlıkla yaklaşmış, ona girmiş ve orada yanarak kül olup gitmiştir.

* **Leman**: Sert, huysuz, geçimsiz bir babanın, fazla şefkatli ve sessiz bir annenin, çok kapalı bir ailenin kızıdır. Büyüdüğünde ailesi onu, parlak bir istikbal hazırlayacağını ümit ettikleri için Bizans Kolejine yazdırırlar. Leman, zeki ve çalışkan bir kız değildir. Bütün hevesi ve arzusu, özgür bir hayat sürmek, eğlenmek, iyi, lüks, rahat ve serbest yaşamaktır. Kolejde

Amerika'ya gitme isteği bu amaç içindir. Ama bazı sebeplerden dolayı Amerika'ya gitmesi mümkün olmaz. O da bu amaca ulaşabilmek için Amerikalı Jack Peterson adlı gönüllü bir askerle evliliği tek çare olarak görür.

Leman, ailesinin çok zengin ve kendisinin de subay olduğunu söyleyen Amerikalı bu gençle tanışır, sevişir. Onunla evlenmek ister ama ağabeyi Burhan, buna karşı çıkar. Leman da ailesini terk ederek, sevgilisiyle Amerika'ya kaçır. Bir süre sonra Amerika'dan gönderdiği mektupta evlenip kaçtığı gencin zengin bir fabrikatör değil; bacası tütmeyen, fakir bir ailenin çocuğu olduğu anlaşılır.

Ailesi kızlarına hemen geri dönmesini yazarlar. Ancak Leman'dan bir daha hiçbir haber alınmaz.

Böylece Leman'ın Amerikan rüyası belirsiz bir kâbusa karışır gider. Nesime gibi o da Amerika mumunun ateşine kapılmış, yanıp kül olmuş gitmiştir.

* **Bahire:** Romanda “Külot” diye adlandırılan Kolejin jimnastik muavini Bahire, erkek gibi giyinir, sıkı pantolon giyer, saçını kısadır, erkekler gibi davranışları olur, evlenmeye karşıdır, erkeklerle yarışır, erkekle kadın arası bir mahluktur. Okulda “jimnastik muavini”dir.

Babası evlendirmeye kalkınca Bahire babasına şöyle der:

“Baba bende bir kadın hali var mı?.. Beni söküük dikerken, yemek pişirirken, çocuklarımla yüzünü yıkarken göreceğini tasavvur edebiliyor musun?”

-Baba ben ne erkeğim, ne kadını. Fakat bana ille bir cins seçersen bizim memlekette kadından ziyade erkeğe yakın olduğumu itiraf ederim.

-Biz istikbalin insanlarıyız. Biz, erkekle kadın farkını ortadan kaldıran, bir tek beşer tanıyan peygamberleriz. Erkeği mağlup ettik ve kadınlığı muzaffer, hâkim mevkiine çıkardık. Benim vazifem budur.” (s.170).

Feminizm ışığına kapılıp orada yanıp kül olan, Türklüğünden ve Müslümanlığından da tamamen sıyrılan pervane Bahire, Amerika'ya Türk kadını konusunda konferanslar vermeye giderek kaybolur gider.

* **Nadire:** Batı hayranlığından dolayı Ülkemizi işgal eden Avrupalı subaylarla ahlaksızca ilişkilere girmiş, düşmüş bir kadındır. “Memleketlerinde hiçbir iyi ailenin evlerine almayacağı, menşei meçhul, ahlaki meçhul uydurma zabitlerle sabahlara kadar dans etmiştir.” (s. 38).

* **Cemile:** Nuri Bey isminde birinin kızıdır. Bizans Koleji'ne öğrenci olarak verilir. Orayı bitirdikten sonra 2.Meşrutiyet ilan olunca eşitlik, kardeşlik sloganlarının havada uçtuğu bir ortamda Cemile, azınlıklara hâkimiyet isteyen bir derneğe üye olur. Bu hürriyet derneği bir gazete kurar. Bu gazete, Amerika taraftarıdır ve serbest ticareti savunur. Amerika mektebinde okuyanlar bu gazete etrafında toplanırlar. Amerika sevgisi aşıl原因 yayınlar yapar. Mütareke döneminde de Hürriyet Fırkası ve gazetesi, Amerikan mandacılığı ister. Ancak Atatürk'ün Kuva-yı Milliye ile başlattığı Millî Mücadele güçlenince Cemile de önce milliyetçi gibi görünmeye başlar. Ancak daha sonraları işgalcilerle iş birliği yapan bir vatan haini olur. Cemile Amerikan Petroleum şirketi lehine de çalışmalar yapar. Cemile'nin Bizans Kolejinde önemli bir etkisi vardır. Cemile, Amerikan taraftarlığı yoluyla zengin olmuş, milliyetini ve dinini kaybederek salt maddi menfaati için yaşar olmuştu. Yani o da Amerika ve menfaat mumunda yanan bir pervane idi.

***Miss Gölge:** Bizans Kolejinin bitirdikten sonra bu okulda muavine olarak kalmış. Türklüğünü ve Müslümanlığını kaybetmiş, Amerikalılara ve Ermenilere gönüllü kölelik yapan, onlar önünde şahsiyetsizce boyun eğen, Amerikalı hocaların hep arkasında ezik bir şahsiyetle yürüdüğü için, hep onları gölge gibi takip ettiği için asıl adı unutulmuş, onun yerine "Miss Gölge" diye hatta alaylı bir şekilde adlandırılmıştır.

* **Sevda:** Burhan'ın kızıdır. Sevda, Türkiye ile Fransa'yı karşılaştırır. Fransa'da parlak, güzel caddeler, şehir gibi büyük mağazalar vardır. Burada ise bir şey yoktur. "Sonra işgalci Fransız subayları evlerine geldiğinde çok güzel konuşuyorlar ve dans ediyorlardı. Hem Fransızlar, Birinci Dünya Savaşında üç renkli bayrakları ile Almanları yenmişlerdir. Fakat zavallı Türkler ise yenilmişlerdir. (s. 41).

Burhan, kızını Müslüman ve Türk yapmaya çalışmışsa da başarılı olamamış, Sevda, Hristiyan olmuş ve Fransızlığı tercih etmiştir.

"Ölen yalnız kızının milliyeti miydi? Bütün emekleri, ümidi, gayesi ve bütün hayatının eseri, hepsi bitmişti. Artık bundan sonra ne evladı, ne ailesi, ne kanından kimsesi, ne de onu muzır insan olmaktan kurtaracak bir dayanağı, bir ümidi; hiçbir şeyi kalmamıştı. Doktor Burhan Ahmet ölmüştü." (s. 167).

Böylece Sevda da Fransız alevine tutulup yanan bir pervanedir.

***Kızları Amerika'ya Pervane Yapan Etkenler:**

Kızları Türklükten ve Müslümanlıktan uzaklaştırıp Amerika'ya âşık eden iki temel sebep vardır:

1. İlgisiz Aile: Romandaki anlatımdan çıkardığımızı göre Türk ailesi bilgili ve bilinçli değildir. Çocuk yetiştirmeyi, eğitmeyi bilmez. Bağırır çağırır, iter, öteler, dışlar. Baskı ve şiddet uygular, gerekli şefkati göstermez. İhmal ederler. Çocuklar da kaçar.

Romanda aile kurumunun önemine vurgu yapılır. Bir Türk'ün başka dinden, başka millettten, başka kültürden olan biriyle evlenmesi hem kendisi hem ailesi hem eşi hem de çocukları için sorun olacaktır. Böyle bir evlilikten mutluluk ve uyum çıkmayacağı vurgusu yapılır. Nitekim Burhan'ın Claire ile, Sami'nin de Andree ile evliliği her iki aileye mutluluk getirmemiştir.

2. Millî Olmayan Eğitim: O zamanki Türk eğitim sistemi çocuklara millî ve ahlakî değerleri yeterli ölçüde verememiştir. Türkler kendi eğitim sistemlerini iyi, güzel, sağlam, faydalı ve işlevsel hale getirmek, tam manasıyla millî bir eğitim sistemi kurmak yerine çocuklarını yabancı okullara verme kolaycılığına kapılmaktadırlar. Yabancı okullara giden çocuklar da kendi millî ve dinî kimliklerinden uzaklaşmaktadırlar. Ayrıca çocuklarının yabancı okullarda ne yaptıklarını, nasıl bir eğitim aldıklarını, ne gibi faaliyetlere katıldıklarını takip etmemekte, kendi hallerine bırakmaktadırlar. Aile kontrolü yoktur. Hatta çocuklarının okullarına gitmemişlerdir bile.

Hapse benzetilen Türk okullarında ise öğrenciler spor yapmazlar, eğlenmezler. Okullarının mimari yapısı kötüdür, üstlerinde kara önlükler, başlarında kara örtü, kollarında ağır çantalar, küçük küçük gruplar hâlinde yürürler. Ardından da koyu tayyörler içinde soluk benizleri görülen, ciddi tavırlı hoca hanımlar görünürler. Bu manzara çocuklar için itici gelir.

Romanda misyoner okullarına giden öğrencilerin neden Türklükten sıyrılıp Amerikan hayranı oldukları şu gerekçeye dayandırılıyor:

“O kabahat da bizim. Eğer onlarınki gibi rahat mekteplerimiz olsaydı, kimse onları tercih etmezdi.” (s. 20).

***Mühtedî ve Mürşid:** İslamî bir kavram olup “hidayete eren, doğru yolu bulan” demektir. Yani önce yanlış yolda iken zamanla bazı sebeplerle doğru giren kişiye “mühtedî” denir. Mürşid de yine İslamî bir terim olup “doğru yolu gösteren, gafletten, yanlıştan uyaran” demektir. Bu romanda önce mühtedi, sonra da mürşid olan tip Burhan'dır.

Burhan da önceleri bir pervane idi. Türklüğünden ve Müslümanlığından uzaklaşmış, Batı kültürüne hayran olmuş ve Hristiyan bir kızla evlenmişti. Ancak zamanla Müslümanlığına ve Türklüğüne geri dönmüş yani hidayete ermiş, sonra da Batı kültürüne, yaşama biçimine ve Hristiyanlığa hayran olmuş pervaneler olan ailesini, çevresini uyarmıştır. Romanda yanlış ve

tehlikeli bir aşk ateşinde yanmakta olan Türk kızlarını, çocuklarını bu yanlıştan dönmeleri için uyaran, onları kurtarmaya çalışan bir kişi olmuştur. Burhan, Türk evlatlarını boş, anlamsız, faydasız ve zararlı bir aşk ateşinde yanmaktan, böylece heder olmaktan kurtarmaya çalışan, kendisi de sonradan uyanan millî bilinç sembolü olan bir Türk aydınıdır.

Burhan gençliğinde, Meşrutiyetin ilk yıllarında beynelmilecidir. Çünkü Meşrutiyet ortamı gençleri kozmopolitliğe, enternasyonalizme itmiştir.

Paris'te tıp okur. Doktor olarak yurda döner. Paris'te kaldığı yerin bitişiğindeki şarapçı komşunun sıradan kızıyla evlenir. Ancak ailesi milliyeti, dini ve kültürü başka olan bu kızla evliliği onaylamazlar. Burhan da o zamanları Türklük ve Müslümanlık değerlerini önemsemediğinden ailesinin karşı çıkmasına aldırmaz. Hatta kız kardeşinin bir misyoner okulu olan Amerikan Koleji'ne gitmesine kayıtsız kalmıştır. Hatta çocuklarının eğitiminde de millî ve dinî değerlerin yer almamasına da aldırmaz. Ancak zamanla Türklük ve Müslümanlık değerlerine geri döner.

Karısının İstanbul'daki işgalci Fransızlarla sıkı fıkı olması, Fransızlığı bırakıp da Türklüğe ve Müslümanlığa dönmemesi canını sıkır. Yine de eşine hoşgörülü davranır.

Ancak ülkemizin Batılı devletler tarafından işgal edilmesi, milletimize vahşice saldırımları, kardeş zannettiği Ermeni ve Rumların kalleşçe davranışları ve işgalcilerle iş birliği yapmaları karşısında uyanır. "Nihayet Balkan harbinden sonra en mutaassıp bir milliyetçi kesilir. Artık onun için Ermeni ve Rum kardeşler (!) bitmişti. İnsaniyet dostu İngilizler, Fransızlar hep ölmüşlerdi... Bedbaht Türk'ten başka kalbinde kimseye yer kalmadı." (s. 36).

İstanbul işgal edildiğinde karısı Claire, Burhan'ın evini, Fransız askerlerinin eğlenme ve dinlenme yeri haline getirir. Burhan bunları kabullenemez.

Çocuklarına Türklüklerini ve Müslümanlıklarını öğretmeye gayret eder. Yetişkin kızı Sevda ile birlikte camileri, İstanbul'un maziye yaşatan tarihî sokaklarını dolaşır. Eski eserleri kızına gösterir; bu eserler hakkında bildiklerini anlatır. Ve en nihayet dinsiz Burhan, kızına namaz öğretir. Milliyetin yapamadığını belki din yapar, der ve bütün hayatının prensibini terk ederek, kendi kendinden utana utana, kızını din vasıtasıyla Türklüğe bağlamak ister. Kızıyla birlikte Kuran okur; dindar gözüktür. O kadar ki kızını okuldan alır ve evde bizzat kendisi eğitir. (s. 163).

Ancak Burhan kız kardeşini, ailesini, çocuklarını kurtaramamıştır.

***Garîb:** Divan edebiyatında; özellikle tasavvufî Türk şiirinde mutasavvîf şair, kendisini bu dünyada gurbette hisseder. Bu dünya, gurbet diyarıdır, kendisi de gariptir. Bu dünyadan memnun değildir. Vatan-ı aslisi yani asıl vatanı, Allah ile beraber olduğu ruhlar âlemidir, tekrar oraya gitmeye özlem duyar. Bu dünyada; Allah'a kavuşmak için yanıp tutuşur.

Bu romanda da iki yabancı kadın: Fransız asıllı Claire ve Leh asıllı Andrée, kendilerini gelin olarak geldikleri İstanbul'da gurbette hissederler. Asıl vatanları olan kendi ülkelerine dönmeyi özlerler. Bu kadınlar hakkında bilgi verelim:

1. Claire: Biraz koket, biraz geveze, gezmeyi ve eğlenmeyi seven, biraz dindar, bir şarapçının kızıdır. Burhan, onu tıp öğrencisi iken Fransa'da tanır, evlenirler ve İstanbul'da yaşamaya başlarlar. Claire, 13 yıl yaşadığı İstanbul'a, Türklüğe ve Müslümanlığa alışamaz. O Fransa'yı özler, Fransız kimliğinden vazgeçmez. Türkçe konuşmaz, çocuklarını, hiç kimsenin ruhu duymadan gizliiden gizliye birer Hıristiyan ve Fransız olarak yetiştirir.

Burhan, onu ikna ve mutlu etmek için her yolu dener ama başaramaz. Claire, işgal döneminde İstanbul'da bulunan işgalci Fransızlarla biraz teselli bulur ama işgal bitip onlar gidince iyice bunalıma düşer. Fransızlar gidiyor diye hasta olur.

2. Andrée: Sami ile evli bir Leh kızıdır. O da İstanbul'da mutlu değildir. 7 yıl yaşadığı İstanbul'u hapisane gibi görür. Hasta olur ve ülkesine gider.

Ancak bir süre kayınpederi olan Mevlevî Şeyhi Amir Çelebi ve onun dergâhında huzur bulur.

Andrée, şöyle der:

“Sakin ve mesut olmak isterseniz, memleketinizin kaideleri ve yaşayacağınız hayatın tarzı haricine çıkmayınız. İnsan gördüğü terbiyeye muhalif bir hayatta mümkün değil mesut olamıyor. Ben hatta kızlarınızın yabancı terbiye almalarını bile makul görmüyorum. [...]. Gayri tabii bir terbiyeden sonra tekrar her şeyi unutarak tabii hayata girmelerini istiyorsunuz. Artık mümkün mü? O zaman ne oluyorlar? Bizim gibi bedbahtlar. Onlarla bizim hayatımız zaten birbirine bazen benziyor. Onlar da, biz de toprağından sökülmiş, köksüz avare insanlarız. Ruhlarımızda bir yangın izi saklayan zavallıyız. Hepimizi, sizin teşbihinizle herhangi bir ateşin ışığı çekiyor. Düşüncesiz pervaneler gibi, kimimiz aşkın ateşine, kimimiz, terbiyesini aldığı memleketlerin serabına, hepimiz meçhul hayatlara, hayalî saadetlere diyerek, uça uça ateşe gidiyoruz. Kanatlarımız

kavrulup uzun can çekişmeler içinde çırpına çırpına yanıncaya kadar tehlikeyi göremiyoruz... Pervanelere acıyınız!" (s.144-145)

Aslında Claire ve Abdree, Leman ve Nesime'nin bir başka türevleridir.

***Nefs ve Şeytan:** İslam kültüründe nefis ve şeytan, insanı doğru yoldan ayırıp yanlış yola sevkeden, günaha sokan, iki çeldirici unsurdur. Bu romanda da nefis ve şeytan kavramlarının simgesel karşılığı olarak Bizans Koleji'nde mankurtlaştırma görevlisi olarak çalışan öğretmen ve idarecileri görüyoruz. Romanda Bizans Koleji'nde çalışan öğretmen ve diğer görevliler, Türk ve diğer milliyetlerden olan çocukları kendi din, mezhep ve milliyetlerinden uzaklaştırıp kimliklerine yabancılaştıran, onları yanlış yola sevkeden, bu coğrafyanın çocuklarından Amerikalı devşiren birer mankurtlaştırma görevlisidirler. Bunlar: Müdire Hanım, Cemile Hanım, Miss. Jones, Miss. Hare, Desmoolins, Mrs. Williams.

***Türk Öğrencileri Mankurtlaştırma Yöntemleri:**

-Eğlenceye, zevke ve süse teşvik etmek.

-Aidiyet duygularını yitirmeleri için öğrencilere sınırsız serbestiyet vermek.

-Bizans Koleji'nin ayrıcalığını öğrencilere özellikle telkin etmek.

-Öğrencileri çeşitli spor etkinliklerine yönlendirmek, sporla ilgilenmelerini sağlamak.

-Öğrencilere iş bulma, Amerika'ya yollama gibi vaatlerde bulunmak.

B. MEKÂN

Romanda mekâna dair simgesel kavramlara da yer verilir. Bu simgeler de Divan Edebiyatından ve İslam kültüründen ödünçlemedir.

***Kûy-ı Yâr:** Divan şiirinde sevgilinin yaşadığı yer, mahallesi, köyü demektir. Bu romandaki karşılığı ise **Bizans Koleji**dir. Bu aslında Robert Kolej'dir. Amerikalı bir Protestan Cemiyeti tarafından Amerikan emperyalizmine hizmet etsin diye kurulmuştur. Bu romanda "sevgili" nin karşılığı, Amerikan kültürü ve hayat tarzıdır. Bu sevgilinin vatanı yurdu, yuvası, mahallesi, köyü de Bizans Koleji'dir. Bizans Koleji Türkiye'dedir ama aynı zamanda sevgilinin ana vatanı olan Amerika'yı da temsil eder. Âşığı yani kolejde okuyan Türk kızlarını Amerika'ya ulaştıracak olan ara duraktır.

Bizans Koleji, I. Dünya Savaşı sonlarında İstanbul'da daha çok misyonerlik faaliyetleri yürüten bir Amerikan okuludur. İstanbul'un tam

karşısında tıpkı müstakil ve hâkim bir devlet gibi, Heybeli'nin tepesine yerleştirilmiştir. Bu okula “Bizans” isminin verilmesinin özel bir amacı vardır. O da 1453'ten önceki Bizans İmparatorluğunu ya da Doğu Roma İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek için gerekli olan eğitim, kültür, siyaset, ekonomi altyapısının bu ve bunun gibi kurumlar yoluyla oluşturulmasıdır.

Bu okul mimarisinden eğitim ve yönetim kadrosuna, ders programından kültürel, sportif faaliyetlerine kadar her şeyiyle Amerikan zihniyetine göre düzenlenmiş bir kurumdur.

Yunan'ın zarif mimarisini taklit eden bir yapısı vardır. Bulunduğu çevre Türkiye'den ayrı, tamamen bağımsız bir devlet ortamı gibidir.

Yazarın mekâna yüklediği temsili bir anlam vardır: Bizans Koleji, yüksek bir yerdedir ve servete ibadet eden yeni görmüş bir memleketin zevkiyle yapılmıştır. Kibirli ve muazzam binalarını bir küçümseme edasıyla yükseltmiştir. Yani Amerikan kültürünü ve emperyalist duruşunu bu şekilde temsili olarak vermektedir.

Bizans Koleji'ne dahil olmak demek, ayrı bir ülkeye girmek ve ayrı bir devlet hududunu aşmak gibidir.

Romanda Bizans Koleji, âdeta bir Amerika-Ermeni ülkesinin başkentidir. Memleketimizin içinde ayrı bir devlet gibidir.

İstanbul'a hâkim bir Amerikalılık yuvası olarak da nitelendirilen Bizans Kolejinde Hristiyanlık dininin bütün felsefesi, ruhu, uygulamaları; her şeyi hâkim durumdadır. Nitekim ortama yukarıda Chape'de çalınan organ Hristiyan ahengi yayılır.

Okulu kuranlar Türkiye'yi küçümsediklerinden ve itimat etmediklerinden dolayı okulun taşı ve toprağı her şeyi Amerika'dan gelmiştir.

Kolej ayrıca “mukaddes BaalMabedi”ne benzetilir.

Romanda Bizans Koleji hakkında ayrıca şu bilgiler verilir:

“Türklük burada yoktu. Fakir Türkiye'nin ortasında Amerika zenginliğini, rahatını ve sonsuz zevklerini getirip bir istihza gibi yayan bu mektebin maddi teşkilatı bile, genç dimağlar üzerinde Amerika hâkimiyetini tesise kâfi geliyordu. Amerika muhabbeti etrafında birleşen mesela Türk ve Rum kızları, babaları cephelerde karşı karşıya harp ederken hiçbir husumet duymayan arkadaş oluyorlar, Amerikan ibadet ve perestişi karşısında itikatlarını ve milliyetlerini inkar ediyorlardı.” (s. 51).

Bizans Kolejinin Üç Önemli Görevi:

1. Amerikalılaştırma: Burada öğrencilere milliyet planında Amerikalılık aşılanır. Öğrencilerini tam bir Amerikalı gibi yetiştirirler. Amerikan kültürü, yaşama biçimi, dili, edebiyatı, sanatı öğretilir. Dolayısıyla öğrencilerin kendi millî kimlikleri yok edilip Amerikan milliyeti aşılanır.

Okulun duvarlarında Apollon de Belvédéré, New York'un hürriyet heykeli, Akropol, Capitole, Karnak mabetleri, Westminster Sarayı, Juzetin birçok Gotik derebeylik sarayları gibi en meşhur eserlerin birer levhası asılıdır. Hiçbir Türk eserine yer verilmemiştir. Yazarın tabiriyle bu okulda büyük pencerelerden ışık ile birlikte içeri giren bol mavi havadan başka Türk olarak bir şey yoktur. Tek Türk levhası, pencerelerden görülen İstanbul'un cami ve minarelerden oluşan bir manzaradır.

Okulun etnografik müzesinde de Ermeni, Rum, Bulgar, Sırp, Rus kısaca her millete ait eserleri görülür ama Türk eseri yoktur. Hesap –(iş) çevreler, Antep havluları gibi eserler de Türk eseri değil; Ermeni eseri olarak sergilenir.

Marmara'nın ortasında Kolej, İstanbul'un zarafetiyle eğlenen "korkunç bir değirmen"e benzetilir. Bu değirmen, "mütemadiyen döner, içine düşmek felaketine uğrayan Türk kızlarını alıp terbiye çarkları arasında evire çevire Türklükten sıyırır, biraz Amerika rengine, biraz kozmopolit şekline sokar, memleket için ölmüş, hayat için zararlı, şahısları için bedbaht birer mahluk yaparak ortaya fırlatır." (s. 128-129).

2. Hristiyanlaştırma: Bu okulda din planında misyonerlik ön plandadır. Amaçlarından bir diğeri de öğrencilerine Hristiyanlık dinini benimsetmektir.

Bu okula Türk olarak sadece ruhları ve milliyetleri emilecek, içi boşaltılıp doldurulacak Türk öğrenci girebilirdi. Buraya Türk girilir ama Türk çıkmazdı. Türk öğrenciler buraya Türklüğünü ve Müslümanlığını geride bırakarak girebilirdi.

Okulun görünüşteki amacı, İngilizce öğretmek, Amerika edebiyatını öğretmek, eğlendirmek ve böylece onları insan yapmaktır. Bizans Kolejinin gerçek amacı ise, Haç için çalışmak ve çocukları Amerikalılaştırmaktır.

3. Ermenistan Kurmak: Romanda doğrudan doğruya Ermenistan kurmaktan söz edilmez ama dolaylı olarak bizim topraklarımız üzerinde Amerika'ya bağlı bir Ermenistan Devleti kurmaya dönük faaliyetlere yer verilir. Romanda okulun kuruluş gayelerinden birinin Ermeniliği ve Ermenileri himaye etmek olduğu belirtilir.

Bu bağlamda mesela okulda Amerikalı öğrenci yoktur, hepsi bu coğrafyanın çocuklarıdır. Ermeni, Rum, Bulgar, Yahudi, Türk gibi farklı milliyetlere ait çocuklardır. Bunlar arasında da en ayrıcalıklı olanlar Ermeni öğrencilerdir.

Romanda bu durum: “Gerçekten bu uğurda çalışmak için elde birinci vasıta olarak Ermeniler var. Seçilmiş ve sevgili millet!..(s.59)ifadeleriyle dile getirilir.

Amerika'nın amaçlarından biri Ermenileri Protestanlaştırmak ve bulunduğu ülkelerde Amerikan emperyalizminin sözcüsü, temsilcisi, ajanı olarak kullanmaktır.

Kolej eski derebeylik köşklarine benzetilir. Burası âdeta bir Amerika-Ermeni ülkesinin başkenti gibidir. Türkiye'nin bütün Ermenileri, nasıl hareket edeceklerine dair emirleri buradan alırlar, buradan yardım görürler ve buradan himaye edilirdi.”

Bu okulda Ermeniler efendi ve patron konumunda, Türkler ise ikinci sınıf vatandaş olarak muamele görmektedir. Nitekim kılavuzluk yapan Mrs. Haçaturyan tam bir çiçeron tavrıyla onlara, mektebin taşını ve toprağını bile göstermektedir.

Romanda bu konu şöyle ifade edilir:

“Bu mektepte Ermenilerin hususi bir mevkii ve geniş imtiyazları vardı. Diğer bütün kızlar için Amerikalılıktan başka bir milliyet bahis konusu olamadığı halde Ermenilik hemen hemen Amerikalılığa yakın bir mevcudiyet sahibi idi. Çünkü mektebin kuruluş sebeplerinden biri de Ermeniliği ve Ermenileri himaye etmektir.

Protestan Amerika'nın Protestanlığı ve Amerika nüfuzunu genişletmek için insaniyet ve yardım adı altında Şark'a gönderdiği cemiyetlerinde daima birinci gaye ve istinatgâh Ermeniler olmuştur. Çünkü Ermeniler kolaylıkla Protestan oluyorlar, Amerika kültürünü ve nüfuzunu kabul ediyorlar ve Amerika'nın inkişafına muti aletler oluyorlardı. Ermeniler de kendilerine siyasi ve iktisadi menfaatler temin eden bu hayırhâhlığı pek faydalı bulmuşlardı. İşte bu müşterek menfaatten Bizans Koleji doğdu. Ve İstanbul'un tam karşısında tıpkı müstakil ve hâkim bir devlet gibi Heybeli'nin tepesine yerleşti. Kolejin eski derebeylik köşklarine benzeyen muhteşem binasının himaye kanadına da büyük bir Ermeni kolonisi toplandı. Burası adeta Amerika-Ermeni ülkesinin başkenti idi. Türkiye'nin bütün Ermenileri nasıl hareket edeceklerine dair emirleri buradan alırlar, buradan yardım görürler ve buradan himaye edilirlerdi.

İsmi Amerika olan bu mekteplerde, gariptir, Amerikan çocuğuna tesadüf edilmez. Müesseseye büyük ücret mukabilinde diğer milletlerin çocuğu da kabul olunur, fakat Ermeniler vasi nispette parasız okutturulur. İşte bunun içindir ki esasen gülünç derecede mağrur olan Ermeniler, koleji bütün manası ile benimserler ve burada kendilerine başkalarının üstün gelmesine tahammül edemezlerdi.” (s. 50).

Sonuç

Müfide Ferit Tek, *Pervaneler* romanında Türk milletinin millî ve dinî kimlik değerlerinin yok edilip kendine yabancılaştırılmasında, Türk çocuklarının mankurtlaştırılıp millet yapısının çözülmesinde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ülkemizde yaygınlaşan yabancı misyoner okullarının yıkıcı rolünü değişik boyutlarıyla irdelemiştir.

Yazar, sadece sorunu tespit etmekle kalmamış; çare de öneren bir tutum takınmıştır. Buna göre Türk aile kurumu sağlam bir yapıya kavuşturulmalı, çocukların eğitimine özen gösterilmelidir.

Toplum, devlet ve eğitim sistemi çağın getirdiği yeniliklere göre yeniden yapılanmalı, millî ve dinî değerleri sevdirek benimsetmelidir. Ayrıca millî eğitim sistemi sağlam, verimli, cazibeli temeller üzerinde yeniden yapılandırılmalıdır. Türk çocuklarının yabancı kültürlerle ve milletlere eğilim göstermelerini önleyecek Türk-İslam kültür ve eğitim sistemi tesis edilmelidir.